

Skala do pomiaru treści stereotypów płci: konstrukcja i wstępna walidacja

Mikołaj Henryk Winiewski

Uniwersytet Warszawski, Wydział Psychologii
<https://orcid.org/0000-0002-8000-3038>

Małgorzata Majcher¹

DDB, Warszawa

Karolina Marcinkowska

Uniwersytet Warszawski, Wydział Psychologii
<https://orcid.org/0009-0002-9935-0563>

Streszczenie

Cel: Celem badań było opracowanie i wstępna walidacja nowego, psychometrycznie rzetelnego narzędzia do pomiaru współczesnych stereotypów płciowych, bazującego na dwuwymiarowym modelu spostrzegania społecznego, które byłoby dostosowane do polskiego kontekstu i uwzględniałoby dynamiczny charakter stereotypów, tym samym wypełniając lukę po przestarzałych narzędziach.

Metoda: Proces tworzenia skali obejmował generowanie deskryptorów (cech) przez grupę ekspercką, a następnie weryfikację i selekcję cech w badaniu eksploracyjnym ($N = 309$). Ostatecznie do narzędzia wybrano 20 przymiotników. W kolejnych dwóch badaniach wstępnie ($N = 276$ i $N = 241$) walidowano strukturę narzędzia.

Wyniki: Analizy wykazały, że wybrane cechy silnie różnicują wizerunki mężczyzn i kobiet. Nowa skala ma rzetelną i stabilną strukturę i wydaje się być wiarygodnym narzędziem do badania stereotypów płciowych.

Konkluzja: Przedstawione w artykule narzędzie stanowi współczesną alternatywę dla dotychczasowych metod badania stereotypów płciowych w Polsce. Wstępna walidacja potwierdza jego rzetelność i użyteczność, otwierając drogę do dalszych badań nad dynamiką i treścią współczesnych stereotypów.

Słowa kluczowe: stereotypy płci, sprawczość, wspólnotowość, kobiecość, męskość

¹ Adres do korespondencji: malgorzata.majcher@ddb.pl.

Jedną z form zbiorowych reprezentacji umysłowych są stereotypy, które obejmują uproszczone lub schematyczne przekonania na temat innych grup społecznych. Mają postać uogólnień, które funkcjonują bez względu na to, na ile są trafne w odniesieniu do poszczególnych jednostek (Judd i in., 1991). Stereotypy są zasadniczo sztywne i odporne na zmiany, gdyż trudno jest je zweryfikować w kontakcie z konkretnymi osobami (Devine, 1989). Są jednak pewne warunki, których wystąpienie pozwala na takie przetworzenie informacji, doprowadzając do modyfikacji istniejących stereotypowych przekonań. Dotyczy to zarówno istotnych wydarzeń (Haslam i in., 1992), jak i powolnych zmian społecznych (Powell i in., 2002). Proces ten jest rozciągnięty w czasie i w toku codziennych obserwacji trudno uchwytne, dlatego ważne jest prowadzenie badań nad specyfiką poznawczych reprezentacji w danym czasie i w danych warunkach społeczno-kulturowych (np. Bosson i in., 2022).

Przykładami stereotypów, pozostających w ścisłym związku z codziennym funkcjonowaniem ludzkim, są stereotypy dotyczące płci. Stereotypy płciowe są powszechnymi przekonaniami łączącymi określone grupy płciowe z konkretnymi rolami i cechami. Uważa się, że są one głęboko zakorzenione w społeczeństwie i trudne do zmiany. Jednakże w ostatnich dekadach zmieniające się role społeczne sugerują, że również stereotypy płciowe mogły ulec przemianom (Charlesworth i in., 2022).

Zmiany w postrzeganiu stereotypów płciowych

Stereotypy płciowe obejmują nie tylko postrzeganie reprezentantów i reprezentantek obu płci, lecz także dotyczą realnego statusu społecznego oraz postaw i zachowań społecznych względem kobiet i mężczyzn (Deaux i Kite, 2002; Mandal, 2008, 2012). W każdej kulturze kształtuje się wspólny zbiór przekonań dotyczących płci, obejmujący różne aspekty, takie jak stereotypy płciowe, role społeczne związane z płcią oraz postawy wobec osób różnych płci (Eagly i Wood, 2012). Krystalizowanie się przekonań co do tego, jakie są kobiety i jacy są mężczyźni, jest procesem długofalowym, zróżnicowanym kulturowo, a nawet środowiskowo (np. Kosakowska-Berezecka, 2024). Aktualny wizerunek niełatwo zatem uchwycić, zwłaszcza w czasach bezprecedensowego rozpowszechnienia różnych wzorców postępowania i stylów życia, z jakimi mamy do czynienia współcześnie poprzez media, czy bezpośrednie kontakty z przedstawicielami innych kręgów kulturowych (Bajkowski, 2010; Siemieńska, 2005).

Część danych międzykulturowych podważa uniwersalizm cech uznawanych za kobiece i męskie (Best i Williams, 1998; Herdt, 2020; Gilmore, 1990; Levant i in., 2003; Spence i Helmreich, 1978). Istnieją badania wskazujące, że nawet w obrębie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej występują różnice między tym, co jest uważane za kobiece i męskie w odmiennych grupach etnicznych (Hammond i Mattis, 2005; Konrad i Harris, 2002; Ojeda i in., 2008). Historia badań nad treścią stereotypów płci skłania po pierwsze do przyjęcia założenia, że wizerunek przedstawicieli różnych płci jest zmienny także w czasie, a po drugie – do postulowania konieczności prowadzenia badań nad specyfiką poznawczych

reprezentacji kobiecości-męskości w danym czasie i w danych warunkach społecznych. Badania nad dynamiką stereotypów osadzone w koncepcji ról społecznych (Diekman i Eagly, 2000) pokazują, iż percepcje ról kobiecych i męskich oraz statusu i posiadanej władzy, zmieniają się w czasie w różny sposób w zależności od spostrzeganej płci (Diekman i in., 2004). Mierzenie treści stereotypów płci jako zagadnienie wrażliwe na kontekst kulturowy, powinno być przede wszystkim dostosowane do warunków, w którym zamierza się je badać. Choć próby stworzenia skal pomiarowych były podejmowane na przestrzeni lat przez badaczy i badaczki z wielu krajów (np. Fakunmoju i in., 2016; Laguía i in., 2019; Mills i in., 2012), to nigdy nie będą one na tyle uniwersalne, by można je było zastosować w każdym.

Badania nad ewolucją znaczenia kobiecości i męskości również ukazują pewną niejednoznaczność. Zdaje się, że na przestrzeni lat kobiecość uległa głębszym zmianom (Wojciszke i Szlendak, 2010) w porównaniu z męskością (Kosakowska-Berezecka, 2015). Globalne trendy pokazują, że zmiana ta jest jednak powolna (Kosakowska-Berezecka, 2016). Stwierdzono ogólne osłabienie tradycyjnych stereotypów dotyczących płci i przesunięcie uprzedzeń w kierunku neutralności (Charlesworth i Banaji, 2021), ale meta-analizy kwestionariuszy o stereotypach płciowych prowadzone w różnych punktach czasowych dają ambiwalentne wyniki. Choć w większości pokazują, że stereotypy płci słabną w przypadku kobiet, to pozostają relatywnie stabilne dla mężczyzn (Croft i in., 2015; Donnelly i Twenge, 2017). Ponadto analizy archiwalne danych językowych wskazały, że na przestrzeni lat doszło do zmian w treści stereotypów, ale tylko kobiecych (Bhatia i Bhatia, 2021). Haines i współpracownicy (2016) pokazały zaś, że między 1983 a 2014 nie doszło do istotnych zmian w postrzeganiu stereotypów płciowych. Co więcej zmieniająca się dynamika ról mężczyzn zależy od zmieniającego się pojęcia męskości, które, jak na razie, bazuje na zasadzie sprawczości i – przede wszystkim – na unikaniu cech kojarzonych z kobiecością (np. Rudman i Mescher, 2013). W porównaniu do stereotypu kobiecości, stereotyp męskości jest bardziej spójny i tradycyjny, szczególnie w aspekcie ról społecznych, zaś stereotyp kobiety – bogatszy w treść, szczególnie w zakresie wyglądu kobiety i wykonywanych przez nią zawodów (Mandal, 2012). Co interesujące, status męskości jest w różnych społeczeństwach jakościowo inny niż status kobiecości (Bosson i in., 2021). Zgodnie z teorią zagrożonej męskości (*precarious manhood*) o męskości stanowi nie tylko biologia (jak w przypadku kobiecości), lecz także status społeczny, który musi być nieustannie zdobywany i utrzymywany (por. Vandello i Bosson, 2013). Taka społeczna konstrukcja płci męskiej stanowi o pewnych kulturowych normach, które należy spełnić, aby być postrzeganym jako mężczyzna.

Poznawcze reprezentacje

Podejmowana tematyka znajduje swoje odzwierciedlenie również w szerszym kontekście badań nad spostrzeganiem społecznym. Bogata literatura ostatnich lat opisuje sporo dowodów empirycznych wskazujących, że u podłoża

spostrzegania społecznego (czy to grup, czy jednostek) leżą dwa podstawowe wymiary (Abele i Wojciszke, 2007; Fiske i in., 2007; Judd i in., 2005; Wojciszke, 2010). W zależności od kontekstu badań wymiary te nieco się różnią. Na przykład w badaniach nad stereotypami społecznymi (modelu SCM) mowa jest o cieple i kompetencji (Fiske i in., 2002), w kontekście formowania ocen o cechach innych ludzi – wymiary dobry – zły społecznie i intelektualnie (Rosenberg i in., 1968) czy ocenie charakterystycznych użyteczności cech – korzystne dla posiadacza vs. korzystne dla innych (Peeters, 1992). Pomimo pewnych różnic w implikacjach teoretycznych i różnicach w interpretacji wymiarów, charakter organizujący percepcję obiektów społecznych wydaje się wspólny dla wszystkich koncepcji. Odnosząc się do cech opisujących właściwości człowieka, można posłużyć się terminami sprawczość i wspólnotowość, które organizują wszystkie cechy i, jak podkreślają Abele i Wojciszke (2007), ważność każdego z tych wymiarów zależy od perspektywy ja vs. inny. Wspólnotowość to wymiar opisujący cechy korzystne dla innych związane z motywami współpracy i dbania o innych, takie jak np.: przyjazność czy opiekuńczość, czyli cechy wpisujące się w stereotyp kobiecości. Sprawczość to zbiór cech korzystnych z perspektywy ja, związanych z motywami koncentracji na sobie i realizacji własnych celów, np.: inteligencja, kompetencje czy zaradność – cechy te wpisują się w stereotyp męskości (Wojciszke, 2010). Analogicznie wymiar ciepła opisuje kobiety, a wymiar kompetencji – mężczyzn (Chalmers, 2021; Connor i Fiske, 2018). Eagly i współpracownicy oraz współpracownicy (2020) ustalili, że w latach 1946–2018 w Stanach Zjednoczonych nasiliły się stereotypy dotyczące sprawczości kobiet, natomiast stereotypowe postrzeganie sprawczości mężczyzn wykazało niewielki i nieistotny spadek. Wyjaśnienia upatrują w tym, że przy jednoczesnym wzroście reprezentacji kobiet w „męskich” zawodach nie zmalała ich nadreprezentacja w zakresie prac domowych i zawodów opiekuńczych (np. opieka zdrowotna; Charles i Bradley, 2009).

Stereotypowe przypisywanie wspólnotowości kobietom, a sprawczości mężczyznom wydaje się uniwersalne międzykulturowo (Bosson i in., 2022; Kosakowska-Berezecka, 2023; Williams i Best, 1990). Podobny wzorzec dotyczy dodatkowo różnic w postrzeganiu siebie przez pryzmat płci: w różnych kulturach kobiety generalnie oceniają siebie wyżej pod względem cech wspólnotowych niż mężczyźni, a mężczyźni generalnie oceniają siebie wyżej pod względem cech sprawczych niż kobiety (Williams i Best, 1990). Warto podkreślić, że propozycja wymiarów kobiecości i męskości (Bem, 1974; Spence i in., 1975) bazuje na spostrzeganiu odniesionym do obowiązujących ról i stereotypów płci, tym samym tradycyjnie wpisując się w koncepcję dwóch wymiarów poznania, ale równocześnie podlegająca zmianom wraz ze zmianami społecznymi.

Reasumując, w kontekście badań nad stereotypami płciowymi, pojęcia *kobiecości* i *męskości* są ściśle związane z dwoma fundamentalnymi wymiarami spostrzegania społecznego: wspólnotowością i sprawczością. Wspólnotowość (nazywana także ciepłem) opisuje cechy korzystne dla innych, związane z motywami współpracy i troski, takie jak przyjazność czy opiekuńczość. Cechy te tradycyjnie wpisują się w stereotyp kobiecości. Natomiast sprawczość (nazywana także kompetencją) odnosi się do cech korzystnych z perspektywy jednostki,

związanych z motywami koncentracji na sobie i realizacji własnych celów – inteligencją, kompetencją czy zaradnością. Cechy te tradycyjnie wpisują się w stereotyp męskości. Warto podkreślić, że propozycja wymiarów kobiecości i męskości (Bem, 1974; Spence i in., 1975) stworzona jest na podstawie spostrzegania odniesionego do obowiązujących ról i stereotypów płci, tym samym tradycyjnie wpisując się w koncepcję dwóch wymiarów poznania – równocześnie podlegają one zmianie wraz ze zmianami społecznymi.

Badania treści stereotypów płci

W polskim kontekście badawczym podejmowano liczne próby wpisujące się w omawiane nurty teoretyczne. Należy jednak podkreślić, że wciąż brakuje aktualnego i metodologicznie rzetelnego narzędzia służącego do pomiaru treści stereotypów płciowych. Najczęściej wykorzystywany w tym celu *Inwentarz płci psychologicznej* (IPP) autorstwa Alicji Kuczyńskiej (1992) stanowi jedynie swobodną interpretację założeń *Bem Sex-Role Inventory* (BSRI; Bem, 1974), bez pełnej adaptacji tego narzędzia na grunt polski.

Inwentarz płci psychologicznej

Inwentarz płci psychologicznej (IPP) autorstwa Alicji Kuczyńskiej (1992) stanowi listę przymiotnikową opracowaną z myślą o pomiarze autodefinicji roli płciowej, rozumianej jako spontaniczna gotowość do posługiwania się wymiarem płci w odniesieniu do siebie. Narzędzie to zostało skonstruowane głównie na podstawie teorii schematów płciowych Sandry Bem (1981). Kuczyńska, rezygnując z adaptacji oryginalnego narzędzia BSRI, zdecydowała się na stworzenie autorskiego instrumentu badawczego uwzględniającego polski kontekst kulturowy i językowy.

Pierwszym etapem pracy było rozpoznanie treści stereotypu kulturowego kobiecości i męskości funkcjonującego w polskim społeczeństwie. Eksperymentalna wersja inwentarza obejmowała 45 cech przymiotnikowych i została poddana wstępnej weryfikacji empirycznej na próbie 79 osób studiujących. Trafność teoretyczna narzędzia oceniana była na podstawie wyników IPP osób transpłciowych ($N = 24$) w zróżnicowanym przedziale wiekowym od 18 do 44 lat (Kuczyńska, 1992). Konstrukcja omawianego narzędzia odbiega od współczesnych standardów metodologicznych. Po pierwsze, dwuczynnikowa struktura narzędzia nie została uzyskana na podstawie empirycznych metod wyodrębniania struktury – została jedynie założona teoretycznie i nie zweryfikowano jej. Po drugie, ograniczeniem jest sposób weryfikacji trafności treściowej. Zastrzeżenia budzą zarówno dobór próby ograniczonej wyłącznie do kobiet transpłciowych, przy jednoczesnej dużej heterogeniczności tej grupy, jak i założenie teoretyczne, zgodnie z którym ich odpowiedzi miałyby być porównywalne z wynikami uzyskanymi od studentów-mężczyzn. Lipińska-Grobelny oraz Gorczycka podjęły się aktualizacji tego narzędzia (2011), ale nadal dotyczy on jedynie schematów używanych do samoopisu, nie jest zaś pomiarem spostrzegania społecznego.

Cel badań własnych

Biorąc pod uwagę wcześniej omówione ograniczenia, celem prezentowanych badań było opracowanie narzędzia zgodnego ze współczesnymi ujęciami teoretycznymi na podstawie dwuwymiarowego modelu spostrzegania społecznego. Jednocześnie poprzez odwołanie do koncepcji ról społecznych oraz dynamicznego charakteru stereotypów, nowe narzędzie miało na celu uchwycenie aktualnych reprezentacji ról płciowych uwzględniających ich zmienność i kontekstualność we współczesnym społeczeństwie.

Kwestie metodologiczne związane z narzędziami pomiaru treści stereotypów płci

Smiler i Epstein (2010) dokonały kompleksowego przeglądu metodologicznego narzędzi do pomiaru treści stereotypów płci, wskazując na współczesne kierunki metodologii i analiz, jakie powinny być brane pod uwagę przy konstrukcji takich narzędzi. Wśród głównych problemów wymieniają niską wewnętrzną spójność niektórych skal, brak przeprowadzonych konfirmacyjnych analiz czynnikowych (*CFA*) dla wielu istniejących narzędzi, a także niedostateczne uwzględnienie trafności zbieżnej (*convergent validity*) w ich walidacji. Zwracają również uwagę na problem (nie)trwałości stosowanych narzędzi w czasie – jako przykład podają BSRI, które mimo szerokiego zastosowania ma już ponad 50 lat i może nie odzwierciedlać aktualnych zmian w postrzeganiu ról płciowych.

Dane z wielu badań prowadzonych od lat siedemdziesiątych wskazują, że wyniki uzyskiwane za pomocą BSRI konsekwentnie rosną, co oznacza, że osoby badane otrzymują coraz wyższe wyniki na poszczególnych skalach (Twenge, 1997). Spence i Hahn (1997) sugerowały nawet występowanie efektu sufitowego wyników w BSRI. Badania przeprowadzone przez Holt i Ellis (1998) wykazały natomiast, że niektóre cechy przypisywane kobiecości w oryginalnej wersji narzędzia (np. lojalność, dzieciństwo) przestały różnicować płć w badaniach prowadzonych trzy dekady później. Zmieniające się uwarunkowania społeczne i kulturowe wyraźnie wskazują na konieczność rewizji istniejących narzędzi pomiarowych lub tworzenia nowych uwzględniających specyfikę współczesnych populacji oraz aktualne rozumienie ról płciowych (Ciechanowicz, 1990; Hoffman i Borders, 2001; Konrad i Harris, 2002; Swim i in., 1995).

Metoda

Konstrukcja narzędzia

Na podstawie postulatów współczesnych badaczy i badaczek dotyczących metodologii pomiaru treści stereotypów płci (m.in. Smiler i Epstein, 2010) osoby autorские przyjęły następujące założenia w badaniach własnych: lista atrybutów specyficznych dla kobiet i mężczyzn nie może być intuicyjna, wynikająca z istniejących stereotypów – z założenia reprezentacje poznawcze ulegają dynamicznym zmianom; osoby badające muszą więc uzyskać możliwie obszerny, bogaty i zróżnicowany zbiór

cech uznawanych aktualnie za atrybuty charakterystyczne dla reprezentantów różnych płci; istnieje potrzeba uzyskania informacji o tym, na ile uzyskane wymiary uznawane są za prototypowe (specyficzne) dla kobiet i mężczyzn przez daną osobę badaną. Celem podjętych badań było: (1) opracowanie rzetelnego narzędzia pomiaru współczesnych treści poznawczych reprezentacji płci (atrybutów specyficznie wiązanych z daną płcią), (2) uchwycenie współczesnych treści wizerunków „typowej” kobiety i „typowego” mężczyzny.

Procedura

Tworzenie narzędzia przebiegało w kilku etapach. We wstępnej fazie zastosowano dwie metody generowania deskryptorów – cech i określeń adekwatnych do opisu płci – pełniących zarówno funkcję deskryptywną, jak i różnicującą. Następnie przeprowadzono badanie eksploracyjne na dużej grupie osób, którego celem była agregacja zgromadzonych pozycji oraz identyfikacja struktury leżącej u podstaw konstruowanego narzędzia. Na końcowym etapie przeprowadzono badania trafności oraz szereg analiz konfirmacyjnych, mających na celu zweryfikowanie struktury narzędzia.

Generowanie i wstępna agregacja pozycji testowych

W celu stworzenia wstępnej puli pozycji poproszono 10 osób (5 kobiet i 5 mężczyzn) o stworzenie list co najmniej 30 cech lub przymiotników, które w ich ocenie w najbardziej adekwatny sposób opisują mężczyzn oraz kobiety. W sumie osoby badane wygenerowały 328 cech, w tym 197 cech opisujących kobiety (średnia liczba wystąpień cech $M = 1,81$; $SD = 1,59$) oraz 185 cech opisujących mężczyzn ($M = 1,80$; $SD = 1,63$). Wśród zgromadzonych określeń znalazły się zarówno cechy pozytywne (np. dobry/a, czarujący/a, koleżeński/a), jak i negatywne (np. bezlitosny/a, kłótniwy/a, chciwy/a). Ponadto do procesu generowania pozycji włączono sześcioro osób uczestniczących w seminarium badawczym poświęconym stereotypom płci, realizowanego w ramach zajęć na Uniwersytecie Warszawskim. Osoby te wygenerowały dodatkowo łącznie 56 dodatkowych pozycji.

Pulę pozycji stworzono na podstawie obu wygenerowanych list a następnie, uwzględniając liczbę wystąpień (zarówno bezwzględnych, jak i różnic pomiędzy listami określeń typowych dla mężczyzn i kobiet), wybrano 46 cech, które pojawiły się najczęściej. Wszystkie wybrane cechy miały charakter pozytywny. Okazało się, że negatywne charakteryzowały się relatywnie niską częstotliwością występowania – żadna z nich nie spełniała ustalonych kryteriów i tym samym nie znalazła się w ostatecznej wersji narzędzia.

Badanie eksploracyjne

Celem badania eksploracyjnego było wyodrębnienie struktury oraz konstrukcja narzędzia na podstawie analizy czynnikowej przeprowadzonej na zebranych

danych. Badanie odbywało się w okresie od października 2007 do maja 2008 roku wśród osób studiujących na uczelniach wyższych, głównie w trakcie zajęć. Dobór osób do badania eksploracyjnego był *doborem wygodnym*, realizowanym głównie w trakcie zajęć na różnych uczelniach wyższych. Choć jest to typ próby niereprezentatywnej, decyzja bazowała na strategicznym dążeniu do pewnej homogeniczności pod względem grupy wiekowej (studenti), co pozwalało na kontrolę zmiennych demograficznych, jednocześnie dążąc do zróżnicowania zainteresowań poprzez objęcie studentów z różnych kierunków studiów. Kryterium wykluczenia stanowiło studiowanie psychologii powyżej pierwszego roku studiów, aby zminimalizować wpływ wcześniejszej wiedzy teoretycznej z zakresu stereotypów na uzyskane wyniki. Kwestionariusze były dystrybuowane wśród studentów za zgodą prowadzących zajęcia, co umożliwiło zebranie zróżnicowanej próby pod względem kierunków studiów i wieku. W sumie przebadano 309 osób (152 mężczyzn i 157 kobiety) $M_{\text{wiek}} = 26,36$; $SD = 10,07$. Zgodnie z rekomendacjami zawartymi w literaturze (m.in. Costello i Osborne, 2005; Tabachnick i in., 2007), minimalny zalecany stosunek n/p wynosi 5:1, natomiast za optymalny uznaje się stosunek 10:1. Przyjęta w niniejszym badaniu proporcja wynosi ok. 6,7 osoby na jedną zmienną, co plasuje się powyżej minimalnego progu i zapewnia wystarczającą moc statystyczną do rzetelnego wyodrębnienia struktury czynnikowej. Ponadto absolutna liczba respondentów przekracza często wskazywany próg 300 osób, który uznawany jest za „dobry” punkt odniesienia w ocenie adekwatności próby do analizy czynnikowej (Comrey i Lee, 1992). Dodatkowym potwierdzeniem trafności analizy są uzyskane zasoby zmienności wspólnej pozycji (*communalities*), które w przypadku zdecydowanej większości pozycji przekroczyły 0,60, średnia 0,71 (MacCallum, i in., 1999, 2001).

Procedura

Kwestionariusz zastosowany w badaniu był dostosowany do płci respondentów, przy czym w zależności od wersji używano odpowiednich form przymiotników (wersja kobieca i męska). Kwestionariusz skonstruowano w dwóch wersjach. W pierwszej najpierw oceniano kobietę, później mężczyznę (AB), zaś w drugiej – najpierw oceniano mężczyznę, a później kobietę (BA). Osoby badane otrzymywały wersję kwestionariusza w sposób losowy.

Zadaniem osób badanych było zaznaczenie, jak często każda z przedstawionych 46 cech jest używana do opisu kobiet i mężczyzn. Osoby badane udzielały odpowiedzi na skali od 1 (*bardzo rzadko używany*) do 5 (*bardzo często używany*).

Dobór osób do badania eksploracyjnego był celowy i odbywał się głównie w trakcie zajęć na różnych uczelniach wyższych. Kryterium wykluczenia stanowiło studiowanie psychologii powyżej pierwszego roku studiów, aby zminimalizować wpływ wcześniejszej wiedzy teoretycznej z zakresu stereotypów na uzyskane wyniki. Kwestionariusze były dystrybuowane wśród studentów za zgodą prowadzących zajęcia, co umożliwiło zebranie zróżnicowanej próby pod względem kierunków studiów i wieku.

Wyniki

Wykonano serię analiz czynnikowych metodą osi głównych, z rotacją ortogonalną (*varimax*). Liczbę wyodrębnionych czynników ustalono za pomocą wykresu ospiska (*scree test*), metodą analiz równoległych (*parallel analysis*) polegających na porównaniu struktury zbioru do równoległych zbiorów losowych (o identycznych parametrach $N \times k$), oraz zastosowano metodę *Minimum Average Partial* (MAP) test Velicera (1976) na podstawie analizy macierzy cząstkowych korelacji. W porównaniu do klasycznych metod dwie ostatnie procedury uznane są za o wiele skuteczniejsze w wyodrębnianiu właściwej struktury z danych (O'Connor, 2000; Velicer i in., 2000). Wszystkie trzy metody przyniosły podobne wyniki, ostatecznie przyjęto dwuczynnikowe rozwiązanie. W dalszej kolejności na podstawie ładunków czynnikowych (niskich lub relatywnie równo rozłożonych po czynnikach – *crossloadings*) liczbę pozycji zredukowano do 20. W tabeli 1 zaprezentowano ładunki czynnikowe.

Tabela 1

Ładunki czynnikowe dla ostatecznej wersji narzędzia do pomiaru treści stereotypów płci

	Atrybuty kobiet		Atrybuty mężczyzn	
	Kobiecość	Męskość	Kobiecość	Męskość
Wrażliwa/y	0,82	–0,10	0,09	0,65
Delikatna/y	0,81	–0,13	–0,05	0,66
Uczuciowa/y	0,80	–0,02	0,03	0,69
Kochająca/y	0,75	–0,10	0,17	0,60
Subtelna/y	0,73	0,10	–0,03	0,59
Ciepła/y	0,72	–0,02	0,07	0,64
Opiekuńcza/y	0,70	0,05	0,26	0,58
Uroczą/y	0,69	–0,04	–0,04	0,63
Łagodna/y	0,69	0,04	–0,10	0,63
Ładna/y	0,55	0,01	–0,05	0,52
Odważna/y	–0,13	0,74	0,72	–0,01
Silna/y	–0,10	0,66	0,71	–0,09
Stanowcza/y	–0,17	0,65	0,58	–0,06
Odpowiedzialna/y	0,04	0,61	0,60	0,18
Pracowita/y	–0,10	0,52	0,59	0,16
Ambitna/y	0,02	0,52	0,46	0,02
Wysportowana/y	0,21	0,51	0,67	–0,10
Dowcipna/y	0,27	0,49	0,48	0,11
Przystojna/y	–0,09	0,47	0,68	–0,03
Wysoka/y	0,10	0,45	0,64	–0,01
wyjaśniana wariancja	18,54%	15,29%	17,31%	15,89%
a Cronbacha	0,90	0,76	0,87	0,89

Adnotacja. Czcionką pogrubioną oznaczono ładunki czynnikowe pozycji w skalach, do których ostatecznie zostały włączone.

Ładunki czynnikowe w obu rozwiązaniach (dla ocen mężczyzn i kobiet) wskazują, iż układ pozycji w skalach jest podobny. Jednocześnie analizy rzetelności potwierdziły relatywnie wysoką spójność wewnętrzną uzyskanych wymiarów. Konkretnie to wewnętrzna spójność skali mierzącej cechy kobiece (wymiar wspólnotowości) wyniosła $\alpha = 0,90$ dla kobiety i $0,87$ dla mężczyzny, natomiast dla skali mierzącej cechy męskie (wymiar sprawczości) $\alpha = 0,76$ w przypadku oceny kobiety i $0,89$ oceny mężczyzny. Te wartości wskazują na dobrą do bardzo dobrej rzetelność obu podskal, co oznacza, że pozycje w każdej skali są spójne i mierzą to samo konstrukty. W celu porównania uzyskanych rozwiązań policzono wskaźniki spójności dla odpowiadających sobie wymiarów (*congruence coefficient*, tabela 2).

Tabela 2

Współczynniki zgodności pomiędzy rozwiązaniami czynnikowymi Tuckera dla oceny przeciętnej kobiety i mężczyzny

		Mężczyzna	
		Kobiecość	Męskość
Kobieta	Kobiecość	0,98	-0,04
	Męskość	0,01	0,97

Adnotacja. Czcionką pogrubioną oznaczono współczynniki, oznaczające identyczność wymiarów.

Interpretując współczynnik zgodności według restrykcyjnych kryteriów (Lorenzo-Seva i ten Berge, 2006), możemy przyjąć, że odpowiadające sobie wymiary kobiecości i męskości w obu rozwiązaniach są tożsame. Ponieważ w badaniach podkreśla się związek ocen z płcią osób badanych (Deaux i Kite, 2002; Smiler, 2004; Smiler i Epstein, 2010), postanowiono sprawdzić, czy płeć osób badanych wpływa istotnie na otrzymane powyżej wyniki. W tabeli 3 przedstawiono analizy spójności rozwiązań w zależności od płci osób badanych.

Tabela 3

Spójność struktur czynnikowych kobiecości i męskości z uwzględnieniem płci osób badanych i obiektu

Oceny mężczyzn		Oceny kobiet			
		Typowa kobieta		Typowy mężczyzna	
		Kobiecość	Męskość	Kobiecość	Męskość
Typowa kobieta	Kobiecość	0,99	-0,06		
	Męskość	-0,07	0,98		
Typowy mężczyzna	Kobiecość			0,09	0,99
	Męskość			0,99	0,10

Adnotacja. Czcionką pogrubioną oznaczono współczynniki, oznaczające identyczność wymiarów.

Analizy miały na celu ustalenie, czy struktura czynnikowa dla ocen typowej kobiety i typowego mężczyzny jest równie spójna niezależnie od płci oceniającego,

dlatego wykonano analizę do porównywania spójności rozwiązań czynnikowych w dwóch grupach (*congruence coefficient*). Analizy wskazują, że niezależnie od płci osób używających skal do opisu kobiet i mężczyzn rozwiązania czynnikowe można uznać za identyczne.

Badania confirmacyjne

Odwolując się do współczesnych postulatów metodologicznych pomiaru treści stereotypów płci (m.in. Smiler i Epstein, 2010), postanowiono przeprowadzić analizy confirmacyjne w celu zbadania struktury relacji między wieloma zmiennymi. W tym celu wykorzystano dane pochodzące z dwóch niezależnych badań: badania nad wpływem reklamy na postrzeganie płci (Winiewski i in., 2008) oraz badania treści współczesnych wizerunków płci oraz ich znaczenia dla Ja (Majcher, 2013). W obu badaniach zastosowano ostateczną, składającą się z 20 pozycji wersję narzędzia badawczego do pomiaru treści stereotypów płci. Zebrane dane pozwoliły na przeprowadzenie analiz czynnikowych, które pomogły zweryfikować założoną strukturę.

Badanie wpływu reklamy na treść stereotypów – Winiewski i in. (2008)

Osoby badane

Osobami badanymi były głównie osoby studenckie z Uniwersytetu Warszawskiego, reprezentujące różne kierunki studiów. Próba badawcza liczyła 241 osób (139 kobiet i 101 mężczyzn), o średnim wieku $M_{\text{wiek}} = 24,39$ lata ($SD = 7,69$). Dobór osób do badania był celowy, a rekrutacja odbywała się głównie w trakcie zajęć na uczelni, co zapewniało dostęp do względnie homogenicznej grupy w kwestii wieku, ale zróżnicowanej pod względem zainteresowań i światopoglądu.

Procedura

W ramach badania analizowano związek roli bohatera reklamy z postrzeganiem stereotypów płciowych. Badani respondenci wypełniali kwestionariusz zawierający 20 pozycji, opracowanych na podstawie wcześniejszych etapów konstrukcji narzędzia. Ich zadaniem było ocenienie, jak często każda z przedstawionych cech jest używana do opisu kobiet i mężczyzn, stosując skalę od 1 (*bardzo rzadko używany*) do 5 (*bardzo często używany*).

Badanie treści współczesnych wizerunków typowych przedstawicieli płci – Majcher (2013)

Osoby badane

Osobami badanymi były osoby z wykształceniem wyższym oraz osoby studiuje, przy czym wyłączono osoby z wykształceniem psychologicznym. Próba

liczyła 276 osób (143 kobiety i 133 mężczyzn), ze średnim wiekiem $M_{\text{wiek}} = 33,08$ lata ($SD = 13,46$). Dobór osób do badania był celowy, próba przypadkowa (*convenient*), a rekrutacja odbywała się poprzez różne kanały internetowe (fora i grupy dotyczące zainteresowań), aby uzyskać zróżnicowaną próbę pod względem wieku i doświadczenia życiowego.

Procedura

W tym badaniu analizowano treści współczesnych wizerunków płci oraz ich znaczenie dla konstrukcji tożsamości Ja w kontekście stereotypów płciowych. Podobnie jak w poprzednim badaniu, respondenci oceniali 20 cech narzędzia, wskazując, jak często są one używane do opisu kobiet i mężczyzn, na skali od 1 (*bardzo rzadko używany*) do 5 (*bardzo często używany*).

W obu badaniach została zastosowana ostateczna, składająca się z 20 pozycji, wersja narzędzia badawczego do pomiaru treści stereotypów płci. Zebrane dane pozwoliły na przeprowadzenie analiz czynnikowych mających na celu zweryfikowanie założonej struktury. Wyniki przedstawia tabela 4.

Tabela 4

Wyniki konfirmacyjnych analiz czynnikowych

Badanie	Obiekt	N	χ^2	df	p	CFI	TLI	RMSEA
Majcher (2013)	Kobieta	276	160,01	146	0,202	0,992	0,989	0,019
	Mężczyzna	276	183,87	146	0,018	0,983	0,977	0,031
Winiewski, Majcher, Drewnik (2008)	Kobieta	241	190,24	111	0,008	0,957	0,944	0,044
	Mężczyzna	241	181,01	111	0,048	0,971	0,963	0,036

Adnotacja. We wszystkich modelach uwzględniono kowariancję pomiędzy zmiennymi latentnymi.

W modelach uwzględniona została kowariancja zmiennych latentnych. Uzyskane wyniki wskazują na wysoki stopień dopasowania modelu do danych, zarówno dla ocenianej „typowej” kobiety, jak i ocenianego „typowego” mężczyzny. Dodatkowo przeprowadzone analizy spójności wewnętrznej pokazują, że w obu badaniach skale kobiecości i męskości mają wysoką spójność niezależnie, czy oceniany jest mężczyzna czy kobieta (tabela 5, s. 13).

Trafność – wizerunek „typowych” reprezentantów płci

Przytoczone badania umożliwiają również na opisanie zawartości treściowej wizerunku „typowych” kobiet i mężczyzn, co pozwala w pewnym stopniu określić trafność struktury wewnętrznej prezentowanego narzędzia. Aby sprawdzić różnice pomiędzy wizerunkiem „typowych” kobiet i mężczyzn, przeprowadzono dwuczynnikową analizę wariancji w schemacie mieszanym (2) (Płeć „typowych”

reprezentantów) $\times 2$ (Typ cech przypisywanych reprezentantom płci), gdzie typ cech przypisywanych reprezentantom płci był czynnikiem międzyobiektowym, a płeć „typowych” reprezentantów była czynnikiem wewnątrzobiektowym (patrz rycina 1).

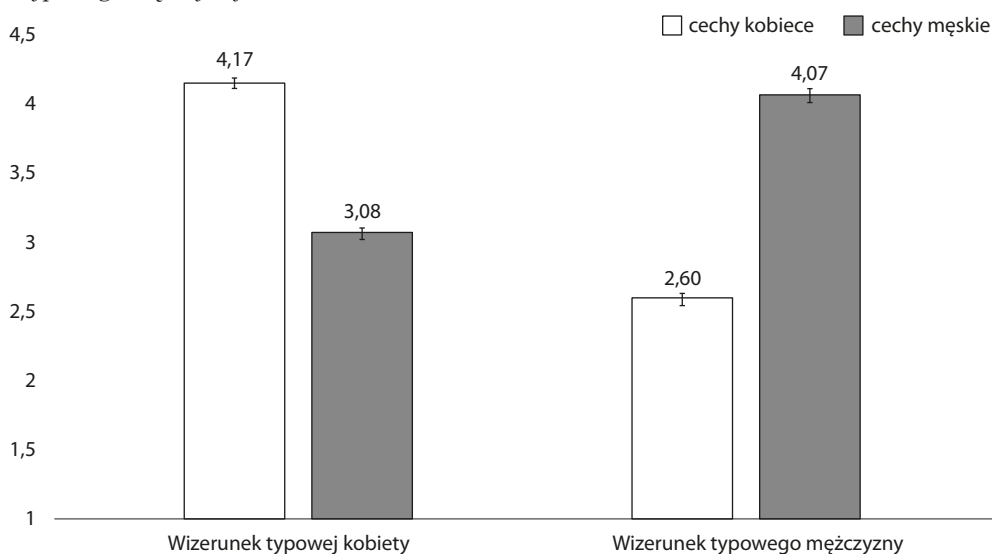
Tabela 5

Spójność wewnętrzna skal Kobiecości i Męskości w badaniach confirmacyjnych

		Obiekt	
		Kobiecość	Męskość
Majcher (2013)	Kobiecość	0,89	0,86
	Męskość	0,78	0,83
Winiewski, Majcher, Drewnik (2008)	Kobiecość	0,83	0,86
	Męskość	0,75	0,83

Rycina 1

Średnia natężeń cech kobiecych i męskich odniesionych do wizerunku typowej kobiety i typowego mężczyzny

Adnotacja. Słupki błęd symbolizują błąd standardowy średniej.

Istotny okazał się efekt interakcji płci z typem cech $F(1, 241) = 916,10; p < 0,001; \eta^2 = 0,79$. W celu określenia istoty efektu przeprowadzono serię porównań prostych post hoc z poprawką Bonferroniego, które pokazały, że zarówno w wizerunku „typowej” kobiety, jak i w wizerunku „typowego” mężczyzny, wyższe były natężenia cech specyficznych dla danej płci. Aby określić wielkości efektów, wyliczono wskaźnik standardowej różnicy d Cohena dla każdej pary porównań.

Wyniki pokazały, że w wizerunku „typowej” kobiety wystąpiło wyższe natężenie cech kobiecych niż w wizerunku „typowego” mężczyzny ($d = 2,00$) i jest to efekt bardzo silny, a w wizerunku „typowego” mężczyzny wystąpiło wyższe natężenie cech męskich niż w wizerunku „typowej” kobiety ($d = -1,79$) i jest to tak samo bardzo silny efekt. Porównania pomiędzy odpowiadającymi sobie wymiarami pomiędzy wizerunkiem „typowych” kobiety i mężczyzny pokazują, że w zakresie cech specyficznych – stopień przypisanych „typowej” kobiecie natężeń cech kobiecych ($M = 4,17$) jest istotnie wyższy, niż stopień przypisanych „typowemu” mężczyźnie natężeń cech męskich ($M = 4,07$), jednak różnica ta jest marginalna ($d = 0,18$). Porównując cechy niespecyficzne okazuje się, że stopień przypisanych „typowej” kobiecie natężeń cech męskich ($M = 3,08$) jest istotnie wyższy, niż stopień przypisanych „typowemu” mężczyźnie natężeń cech kobiecych ($M = 2,60$), a siła efektu jest średnia ($d = 0,74$).

Otrzymane wyniki wskazują więc na istotnie różne proporcje natężeń cech specyficznych i niespecyficznych w wizerunkach „typowej” kobiety i „typowego” mężczyzny. Wizerunek „typowej” kobiety cechuje się wysokim natężeniem cech kobiecych i zdecydowanie mniejszym natężeniem cech męskich. Wizerunek „typowego” mężczyzny cechuje się wysokim natężeniem cech męskich i zdecydowanie mniejszym natężeniem cech kobiecych. Wyniki te zweryfikowały trafność teoretyczną narzędzia.

Dyskusja

W opisanym powyżej badaniu skupiono się na analizie współczesnych treści stereotypów płciowych i ich struktury poznawczej. Stosując się do współczesnych standardów metodologicznych, zastosowano analizę czynnikową, która pozwoliła nam na wyodrębnienie stabilnej, dwuwymiarowej struktury tych stereotypów. Na podstawie szerokiego doboru cech – deskryptorów – uznawanych za dobrze opisujące typowych reprezentantów płci, stworzono narzędzie, którego dwuczynnikowa, względnie ortogonalna struktura, nawiązuje do koncepcji ról płciowych i płci psychologicznej (Bem, 1974; Eagly, 1987).

Dokonano oceny rzetelności i trafności opracowanego narzędzia badawczego, które wykazało zgodność z założeniami teoretycznymi dotyczącymi dwuwymiarowego modelu spostrzegania społecznego. Nasze wyniki, szczególnie te związane z istotnie różnymi proporcjami natężeń cech specyficznych i niespecyficznych w wizerunkach „typowej” kobiety i „typowego” mężczyzny, potwierdzają utrzymującą się polaryzację stereotypów płciowych. Wysokie natężenie cech kobiecych w wizerunku „typowej” kobiety i cech męskich w wizerunku „typowego” mężczyzny jest zgodne z uniwersalnym międzykulturowo przypisywaniem wspólnotowości kobietom i sprawczości mężczyznom.

Co interesujące, zaobserwowano, że stopień przypisanych „typowej” kobiecie natężeń cech kobiecych jest istotnie wyższy niż stopień przypisanych „typowemu” mężczyźnie natężeń cech męskich, choć różnica ta jest marginalna. Bardziej znacząca okazała się różnica w przypadku cech niespecyficznych, gdzie stopień

przypisanych „typowej” kobiecie natężeń cech męskich jest istotnie wyższy niż stopień przypisanych „typowemu” mężczyźnie natężeń cech kobiecych, a siła efektu jest średnia. Wyniki te mogą sugerować, że wizerunek kobiety, mimo dominacji cech wspólnotowych, w większym stopniu integruje cechy tradycyjnie męskie (sprawcze) niż wizerunek mężczyzny cechy kobiece (wspólnotowe). Jest to zgodne z obserwowanymi w literaturze trendami, gdzie stereotypy dotyczące sprawczości kobiet nasiliły się w ostatnich dekadach, podczas gdy stereotypowe postrzeganie sprawczości mężczyzn wykazało niewielki spadek. Może to odzwierciedlać rosnące zaangażowanie kobiet w sfery tradycyjnie uznawane za męskie, przy jednoczesnym utrzymaniu ich roli w sferach opiekuńczych.

W kontekście obserwowanych powolnych zmian stereotypów płciowych, szczególnie tych dotyczących kobiecości, nasze badanie dostarcza aktualnych danych dla polskiego kontekstu. Zgodnie z teorią zagrożonej męskości, status męskości jest nieustannie zdobywany i utrzymywany poprzez spełnianie kulturowych norm, co może wyjaśniać relatywną stabilność stereotypów męskich w porównaniu do kobiecych. Wyniki te podkreślają dynamikę i kontekstualność stereotypów płciowych, a także potrzebę regularnych badań nad ich treścią.

Badanie nie jest oczywiście wolne od ograniczeń. Przede wszystkim zostało przeprowadzone wśród osób studiujących i z wykształceniem wyższym, dodatkowo w próbie nieco przeważały kobiety, co ogranicza nasze możliwości generalizacji wyników na całą populację. W przyszłości warto rozważyć replikację badania na bardziej zróżnicowanej próbie demograficznej, aby uzyskać pełniejszy obraz współczesnych stereotypów płciowych w Polsce. Narzędzie jest też specyficznie dostosowane do kontekstu polskiego, więc potencjalne wykorzystanie go w innych kulturach wymagałoby dalszej walidacji. Kolejne badania mogłyby również skupić się na analizie różnic w postrzeganiu stereotypów płciowych w zależności od wieku, regionu, czy innych zmiennych społeczno-kulturowych.

Bibliografia

- Abele, A. E., Wojciszke, B. (2007). Agency and communion from the perspective of self versus others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(5), 751–763. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.93.5.751>
- Bajkowski, T. (2010). *Kobiecość i męskość w percepcji młodzieży akademickiej*. Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(2), 155–162. <https://doi.org/10.1037/h0036215>
- Bem, S. L. (1981). *Bem Sex Roles Inventory professional manual*. Consulting Psychologists Press.
- Bem, S. L. (2000). *Męskość Kobiecość. O różnicach wynikających z płci*. GWP.
- Best, D. L., Williams, J. E. (1998). Masculinity and femininity in the self and ideal self descriptors of university student in fourteen countries. W: G. Hofstede (red.), *Masculinity and femininity: The taboo dimension of national cultures* (s. 106–116). Sage.

- Bhatia, N., Bhatia, S. (2021). Changes in gender stereotypes over time: A computational analysis. *Psychology of Women Quarterly*, 45(1), 106–125. <https://doi.org/10.1177/0361684320977178>
- Bosson, J. K., Jurek, P., Vandello, J. A., Kosakowska-Berezecka, N., Olech, M., Besta, T., Bender, M., Hoorens, V., Becker, M., Timur Sevincer, A., Best, D. L., Safdar, S., Włodarczyk, A., Zawisza, M., Żadkowska, M., Abuhamdeh, S., Badu Agyemang, C., Akbaş, G., Albayrak-Aydemir, N., ... Žukauskienė, R. (2021). Psychometric properties and correlates of precarious manhood beliefs in 62 nations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 52(3), 231–258. <https://doi.org/10.1177/0022022121997997>
- Bosson, J. K., Wilkerson, M., Kosakowska-Berezecka, N., Jurek, P., Olech, M. (2022). Harder won and easier lost? Testing the double standard in gender rules in 62 countries. *Sex Roles*, 87(1), 1–19. <https://doi.org/10.1007/s11199-022-01297-y>
- Chalmers, J. K. (2021). *Perceptions of women in authority positions: The role of warmth and competence* [niepublikowana praca magisterska]. University of Kent. <https://doi.org/10.22024/UNIKENT/01.02.88012>
- Charles, M., Bradley, K. (2009). Indulging our gendered selves? Sex segregation by field of study in 44 countries. *American Journal of Sociology*, 114(4), 924–976. <https://doi.org/10.1086/595942>
- Charlesworth, T. E. S., Banaji, M. R. (2021). Patterns of implicit and explicit attitudes II. Long-term change and stability, regardless of group membership. *American Psychologist*, 76(6), 851–869. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/amp0000810>
- Charlesworth, T. E. S., Caliskan, A., Banaji, M. R. (2022). Historical representations of social groups across 200 years of word embeddings from Google Books. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 119(28), artykuł e2121798119. <https://doi.org/10.1073/pnas.2121798119>
- Ciechanowicz, A. (red.). (1990). *Kulturowa adaptacja testów*. Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Comrey, A. L., Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis*. Psychology Press.
- Connor, R. A., Fiske, S. T. (2018). Warmth and competence: A feminist look at power and negotiation. W: C. B. Travis, J. W. White, A. Rutherford, W. S. Williams, S. L. Cook, K. F. Wyche (red.), *APA handbook of the psychology of women: History, theory, and battlegrounds* (s. 321–342). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000059-016>
- Costello, A. B., Osborne, J. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 10(1). <https://doi.org/10.7275/jyj1-4868>
- Croft, A., Schmader, T., Block, K. (2015). An underexamined inequality: Cultural and psychological barriers to men's engagement with communal roles. *Personality and Social Psychology Review*, 19(4), 343–370. <https://doi.org/10.1177/1088868314564789>
- Deaux, K., Kite M. (2002). Stereotypy płci. W: B. Wojciszke (red.), *Kobiety i mężczyźni: odmiennie spojrzenie na różnice* (s. 354–379). GWP.
- Devine, P. G. (1989). Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(1), 5–18. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.56.1.5>

- Diekman, A. B., Eagly, A. H. (2000). Stereotypes as dynamic constructs: Women and men of the past, present, and future. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(10), 1171–1188. <https://doi.org/10.1177/0146167200262001>
- Diekman, A. B., Goodfriend, W., Goodwin, S. (2004). Dynamic stereotypes of power: Perceived change and stability in gender hierarchies. *Sex Roles*, 50(3), 201–215. <https://doi.org/10.1023/B:SERS.0000015552.22775.44>
- Donnelly, K., Twenge, J. M. (2017). Masculine and feminine traits on the Bem Sex-Role Inventory, 1993–2012: A cross-temporal meta-analysis. *Sex Roles*, 76, 556–565. <https://doi.org/10.1007/s11199-016-0625-y>
- Eagly, A. H., Nater, C., Miller, D. I., Kaufmann, M., Szczesny, S. (2020). Gender stereotypes have changed: A cross-temporal meta-analysis of U.S. public opinion polls from 1946 to 2018. *American Psychologist*, 75(3), 301–315. <https://doi.org/10.1037/amp0000494>
- Eagly, A. H., Wood, W. (2012). Social role theory. W: P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglansky, T. E. Higgins (red.), *Handbook of theories of social psychology* (t. 2, s. 458–476). SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781446249222.n49>
- Fakunmoju, S. B., Bammek, F. O., Oyekanmi, F. A. D., Temilola, S., George, B. (2016). Psychometric properties of beliefs about relationship violence against women and gender stereotypes scale. *Journal of Psychology in Africa*, 26(3), 246–258. <https://doi.org/10.1080/14330237.2016.1185905>
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P. (2007). Universal dimensions of social cognition: Warmth and competence. *Trends in Cognitive Sciences*, 11(2), 77–83. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2006.11.005>
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P., Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 878–902. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.6.878>
- Gilmore, D. D. (1990). Men and women in southern Spain: “Domestic power” revisited. *American Anthropologist*, 92(4), 953–970. <https://doi.org/10.1525/aa.1990.92.4.02a00060>
- Haines, E. L., Deaux, K., Lofaro, N. (2016). The times they are a-changing... or are they not? A comparison of gender stereotypes, 1983–2014. *Psychology of Women Quarterly*, 40(3), 353–363. <https://doi.org/10.1177/0361684316634081>
- Hammond, W. P., Mattis, J. S. (2005). Being a man about it: Manhood meaning among African American men. *Psychology of Men & Masculinity*, 6(2), 114–126. <https://doi.org/10.1037/1524-9220.6.2.114>
- Haslam, S. A., Turner, J. C., Oakes, P. J., McGarty, C., Hayes, B. K. (1992). Context-dependent variation in social stereotyping 1: The effects of intergroup relations as mediated by social change and frame of reference. *European Journal of Social Psychology*, 22(1), 3–20. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420220104>
- Herd, G. (2020). *Third sex, third gender: Beyond sexual dimorphism in culture and history*. Princeton University Press.
- Hoffman, R. M., Borders, L. D. (2001). Twenty-five years after the Bem Sex-Role Inventory: A reassessment and new issues regarding classification variability. *Measurement in Counseling and Development*, 34(1), 39–55. <https://doi.org/10.1080/07481756.2001.12069021>

- Holt, C. L., Ellis, J. B. (1998). Assessing the current validity of the Bem Sex-Role Inventory. *Sex Roles*, 39(11), 929–941. <https://doi.org/10.1023/A:1018836923919>
- Judd, C. M., Ryan, C. S., Park, B. (1991). Accuracy in the judgment of in-group and out-group variability. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(3), 366–379. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.61.3.366>
- Konrad, A. M., Harris, C. (2002). Desirability of the Bem Sex-Role Inventory items for women and men: A comparison between African Americans and European Americans. *Sex Roles*, 47, 259–271. <https://doi.org/10.1023/A:1021386727269>
- Kosakowska-Berezecka, N., Besta, T., Jurek, P., Olech, M., Sobiecki, J., Bosson, J., Vandello, J. A., Best, D., Zawisza, M., Safdar, S., Włodarczyk, A., Żadkowska, M. (2024). Towards gender harmony dataset: Gender beliefs and gender stereotypes in 62 countries. *Scientific Data*, 11, artykuł 392. <https://doi.org/10.1038/s41597-024-03235-x>
- Kosakowska-Berezecka, N., Bosson, J. K., Jurek, P., Besta, T., Olech, M., Vandello, J. A., Bender, M., Dandy, J., Hoorens, V., Jasinskaja-Lahti, I., Mankowski, E., Venäläinen, S., Abuhamdeh, S., Agyemang, C. B., Akbaş, G., Albayrak-Aydemir, N., Ammirati, S., Anderson, J., Anjum, G., ... Żadkowska, M. (2023). Gendered self-views across 62 countries: A test of competing models. *Social Psychological and Personality Science*, 14(7), 808–824. <https://doi.org/10.1177/19485506221129687>
- Kosakowska-Berezecka, N., Korzeniewska, L., Kaczorowska, M. (2016). Sharing housework can be healthy: Cultural and psychological factors influencing men's involvement in household maintenance. *Health Psychology Report*, 4(3), 189–201. <https://doi.org/10.5114/hpr.2016.62232>
- Kuczyńska, A. (1992). *Inwentarz do oceny płci psychologicznej: podręcznik*. Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Laguía, A., García-Ael, C., Wach, D., Moriano, J. A. (2019). “Think entrepreneur-think male”: A task and relationship scale to measure gender stereotypes in entrepreneurship. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 15, 749–772. <https://doi.org/10.1007/s11365-018-0553-0>
- Levant, R. F., Richmond, K., Majors, R. G., Inclan, J. E., Rossello, J. M., Heesacker, M., Rowan, G. T., Sellers, A. (2003). A multicultural investigation of masculinity ideology and alexithymia. *Psychology of Men & Masculinity*, 4(2), 91–99. <https://doi.org/10.1037/1524-9220.4.2.91>
- Lipińska-Grobelny, A., Gorczycka, K. (2011). Rekonstrukcja narzędzia do pomiaru płci psychologicznej. *Przegląd Psychologiczny*, 54(2), 179–192.
- Lorenzo-Seva, U., ten Berge, J. M. F. (2006). Tucker's congruence coefficient as a meaningful index of factor similarity. *Methodology*, 2(2), 57–64. <https://doi.org/10.1027/1614-2241.2.2.57>
- MacCallum, R. C., Widaman, K. F., Preacher, K. J., Hong, S. (2001). Sample size in factor analysis: The role of model error. *Multivariate Behavioral Research*, 36(4), 611–637. https://doi.org/10.1207/S15327906MBR3604_06
- MacCallum, R. C., Widaman, K. F., Zhang, S., Hong, S. (1999). Sample size in factor analysis. *Psychological Methods*, 4(1), 84–99. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.4.1.84>

- Majcher, M. (2013) *Próba uchwycenia wizerunków płci i ich przemian: Cechy przypisywane kobietom i mężczyznom oraz ich miejsce wśród pożądanых cech Ja* [niepublikowana rozprawa doktorska]. Wydział Psychologii UW.
- Mandal, E. (2008). Shyness and gender. Physical, emotional, cognitive, behavioural consequences and strategies of coping with shyness by women and men of different gender identity. *The New Educational Review*, 14(1), 259–273.
- Mandal, E. (2012). *Masculinity and femininity in everyday life*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Mandal, E., Gawor, A., Buczny, J. (2012). The stereotypes of man and woman in Poland-content and factor structures. W: E. Mandal (red.), *Masculinity and femininity in everyday life* (s. 11–32). Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Mills, M. J., Culbertson, S. S., Huffman, A. H., Connell, A. R. (2012). Assessing gender biases: Development and initial validation of the gender role stereotypes scale. *Gender in Management: An International Journal*, 27(8), 520–540. <https://doi.org/10.1108/17542411211279715>
- O'Connor, B. P. (2000). SPSS and SAS programs for determining the number of components using parallel analysis and Velicer's MAP test. *Behavior Research Methods, Instrumentation, and Computers*, 32, 396–402. <https://doi.org/10.3758/BF03200807>
- Ojeda, L., Rosales, R., Good, G. E. (2008). Socioeconomic status and cultural predictors of male role attitudes among Mexican American men: Son mas machos? *Psychology of Men & Masculinity*, 9(3), 133–138. <https://doi.org/10.1037/1524-9220.9.3.133>
- Peeters, G. (1992). Evaluative meanings of adjectives in vitro and in context-some theoretical implications and practical consequences of positive-negative asymmetry and behavioral-adaptive concepts of evaluation. *Psychologica Belgica*, 32(2), 211–231. <https://doi.org/10.5334/pb.833>
- Powell, G. N., Butterfield, D. A., Parent, J. D. (2002). Gender and managerial stereotypes: Have the times changed? *Journal of Management*, 28(2), 177–193. <https://doi.org/10.1177/014920630202800203>
- Rudman, L. A., Mescher, K., Moss-Racusin, C. A. (2013). Reactions to gender egalitarian men: Perceived feminization due to stigma-by-association. *Group Processes & Intergroup Relations*, 16(5), 572–599. <https://doi.org/10.1177/1368430212461160>
- Safdar, S., Kosakowska-Berezecka, N. (2016). Psychology of gender through the lens of culture. W: S. Safdar, N. Kosakowska-Berezecka (red.), *Psychology of gender through the lens of culture. Theories and applications* (s. 1–14). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-14005-6_1
- Siemieńska, R. (2005). Gender party quotas in Poland. W: J. Ballington, F. Binda (red.), *The implementation of quotas: European experiences* (s. 80–85). International Institute for Democracy and Electoral Assistance.
- Smiler, A. P. (2004). Thirty years after the discovery of gender: Psychological concepts and measures of masculinity. *Sex Roles*, 50, 15–26. <https://doi.org/10.1023/B:SERS.0000011069.02279.4c>
- Smiler, A. P., Epstein, M. (2010). Measuring gender: Options and issues. W: J. C. Chrisler, D. R. McCreary (red.), *Handbook of gender research in psychology, Vol. 1. Gender*

- research in general and experimental psychology (s. 133–157). Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1465-1_7
- Spence, J. T., Hahn, E. D. (1997). The attitudes toward women scale and attitude change in college students. *Psychology of Women Quarterly*, 21(1), 17–34. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1997.tb00098.x>
- Spence, J. T., Helmreich, R. L. (1978). *Masculinity and femininity: Their psychological dimensions, correlates, and antecedents*. University of Texas Press.
- Spence, J. T., Helmreich, R., Stapp, J. (1975). Ratings of self and peers on sex role attributes and their relation to self-esteem and conceptions of masculinity and femininity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32(1), 29–39. <https://doi.org/10.1037/h0076857>
- Swim, J. K., Aikin, K. J., Hall, W. S., Hunter, B. A. (1995). Sexism and racism: Old-fashioned and modern prejudices. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(2), 199–214. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.2.199>
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., Ullman, J. B. (2007). *Using Multivariate Statistics* (t. 5). Pearson.
- Twenge, J. M. (1997). Attitudes toward women, 1970–1995: A meta-analysis. *Psychology of Women Quarterly*, 21(1), 35–51. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1997.tb00099.x>
- Vandello, J. A., Bosson, J. K. (2013). Hard won and easily lost: A review and synthesis of theory and research on precarious manhood. *Psychology of Men & Masculinity*, 14(2), 101–113. <https://doi.org/10.1037/a0029826>
- Velicer, W. F. (1976). Determining the number of components from the matrix of partial correlations. *Psychometrika*, 41(3), 321–327. <https://doi.org/10.1007/BF02293557>
- Velicer, W. F., Eaton, C. A., Fava, J. L. (2000). Construct explication through factor or component analysis: A review and evaluation of alternative procedures for determining the number of factors or components. W: R. D. Goffin, E. Helmes (red.), *Problems and solutions in human assessment: Honoring Douglas N. Jackson at seventy* (s. 41–71). Kluwer Academic Publishers.
- Williams, J. E., Best, D. L. (1990). *Measuring sex stereotypes: A multinational study* (Rev ed.). Sage Publications, Inc.
- Winiewski, M., Majcher, M., Drewnik, W. (20–25 września 2008). Washing powder advertisement: The final curtain in gender equality [referat]. XXIX International Congress of Psychology, Berlin, Niemcy.
- Wojciszke, B. (2010). Sprawczość i wspólnotowość. GWP.
- Wojciszke, B., Szlendak, M. A. (2010). Skale do pomiaru orientacji sprawczej i wspólnotowej. *Psychologia Społeczna*, 1(13), 57–70.